

KRÓNIKA

TÓTH DOMINIK

BESZÁMOLÓ AZ „Ő TANÍTOTTA A KEZEMET HARCRA, AZ UJJAIMAT VIADALRA...? – VALLÁS ÉS HÁBORÚK KAPCSOLATA A KÖZÉP- ÉS KORA ÚJKORBAN” CÍMŰ KONFERENCIÁRÓL

(Bálna Honvédelmi Központ, 2024. május 9.)

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE), valamint a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HIM) szakemberei ültek össze a Bálna Honvédelmi Központban 2024. május 9-én, hogy eszmét cseréljenek vallás és háború viszonyáról. Az eseményt Lázár Balázs, a HIM Hadtörténeti Kutató Intézet igazgatója, valamint Óze Sándor, a PPKE Történettudományi Intézetének vezetője nyitották meg.

Szentek a csatatéren. Háborús rítusok a középkori Magyarországon és Európában címmel tartotta meg a konferencia első előadását Veszprémy László (PPKE/HIM). A szakember már előadása elején felhívta a figyelmet arra, hogy a háborús rítusok kutatása újabban igen népszerűvé vált.¹ A hallgatóság képet kaphatott a középkori Európa (a Magyar Királyságot is ideértve) egyes területeinek katonaszentekhez kapcsolódó kultuszairól, illetve az ereklyéknek a harctereken betöltött szerepéről. A szakértő hangsúlyozta, hogy az ezredfordulóra megszokottá, sőt kulcsfontosságúvá vált a papok harctéri jelenléte, akik sok esetben ereklyéket is vittek magukkal, és ezek közelében látomásos átélése sem volt ritka. A kulmi (1126. február 18.) csatában a Szent Vencel lándzsáját kísérő káplán például – Prágai Kozma krónikájának folytatása² szerint – látta a szentet megjelenni fehér lován, amint az övéi mellett harcol.

A következő előadó Hunyadi Sándor volt (HIM), aki „*Keresztes háborútól*” a királygyilkosságig. IV. László uralkodásának utolsó éveit előadásában Lodomér esztergomi érsek és IV. „Kun” László kapcsolatának fejlődését tette vizsgálatá tárgyává. A szakember saját bevallása szerint a téma kidolgozásának és előadásának egyik ötletadója Barabás Gábor egyik cikke volt, amely a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain

¹ Magyar és külföldi viszonylatban egyaránt. Lásd pl. Christianity and War in Medieval East Central Europe and Scandinavia. Eds. *Radosław Kotecki – Carsten Selch Jensen – Stephen Bennett*. Leeds, 2021. és *Ryier, Yanina*: Rituals of pagan Lithuanians related to the military campaigns in the 13th–14th century. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 19. (2022) 4. sz. 21–37. o.

² Bővebben lásd *Somogyi Andrea*: Prágai Kozma: A cseh krónikája és folytatásai. In: Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemlről. Szerk. *Thoroczkai Gábor*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 28.) Szeged, 2018.

jelent meg.³ Az előadó bemutatta, hogy az Árpád-kori Magyar Királyságban mennyire sokrétű volt a főpapok háborús szerepvállalása. A fellépésük nem merült ki a liturgikus feladatok ellátásában, jelen voltak a királyi tanácsban, a harcmezőn, de várak védelmében is aktív szerepet vállaltak. Lodomér ezen szerepek szinte mindegyikében feltűnt: jelen volt a király tanácsadójaként, részt vett a kőszegiek ellen 1296-ban vezetett hadjáratban, de kész lett volna egy IV. László elleni keresztes hadjárat megszervezésére is. Utóbbira kishíján azért került sor, mivel az érsek nem tudta tolerálni a királynak a keresztényitől mind távolabb kerülő életmódját. A vállalkozás végül tehát nem valósult meg, hiszen a „célpontot”, László királyt a kunok meggyilkolták.

Tovább folytatódott a középkori tematikájú előadások sora. Tóth Dominik (HIM) *Templomból a harcmezőkre. Egy középkori egyházi dal háborús karrierje* című előadásában a huszita háborúk egyik, ha nem a legismertebb dalát, a *Ktož jsú boží bojovníci*-t (Kik vagytok harcosai Istennek) tette elemzés tárgyává. A *Jistebnici daloskönyvben* fennmaradt egyházi ének meglehetősen hosszú fejlődési utat járt be. Kezdetben két másik hasonló korú forrással⁴ együtt a huszita hadseregek számára mintegy identifikációs keretként szolgált (ami kivüláglik a dal címéből is). Emellett szövege megőrizte a felkelő csapatok összetételét (számszeríjászok, kopjások, alabárdosok stb.), társadalmi hátterét, de fegyelmi és egyéb katonai rendszabályokat is magában foglalt. A szakember elmondta, hogy az ének a 16. század első harmada óta ismert, ám a 19. század végéig rejtve maradtak keletkezésének valódi körülményei, ugyanis egy olyan protestáns daloskönyvben maradt fenn, amely az oszmán hódítástól sújtott időkben éneklésre méltó műveket tartalmazott.

A második szekció első előadója, Kovács Eszter (PPKE) *A magyarországi török háborúk erkölcsi kérdései az egykorú cseh irodalomban* című prezentációjában a magyar történeti köztudatba kevésbé beágyazódott jelenséget vizsgált: bemutatta a dél-magyarországi területek oszmánok általi fenyegetettségének a korabeli cseh „közvélekedésre” gyakorolt hatását. A jelenlévők megtudhatták, hogy az addig romantizált képből a mohácsi csatavesztést követően hamar ellenségkép vált. Az egykorú szerzők igen sokrétűen közelítették meg a kérdést. Václav Budovec *Antialkorán* címet viselő munkájában például a törököket Isten büntetésének tartotta, akik ellen nem szabad harcolni. Az előadó felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy ez a hozzáállás tulajdonképpen Luther Márton hatásának tudható be. Jan Mirotický *O Začátku Panowánj Tureckého* (A török uralom kezdetéről) című művében a harcot értelmetlennek tartotta, míg Daniel Adam z Veleslavína azt a kérdést tette föl (II. Pius 17. századi krónikakiadásának előszavában), ér-e Magyarország annyit, hogy a csehek olyan sok pénzt kiadjanak

³ Barabás Gábor: A 13. század háborúi és a magyar főpapok. *Haditörténelmi Közlemények*, 135. (2022) 3. sz. 531–570. o.

⁴ Az egyik egy Jan Žižkanak tulajdonított levél: Svolání sjezdu do Německého Brodu (Búcsúba hívás Némecký Brodba), valamint a Žižkuv vojenský řád (A Žižka-féle katonai rendtartás). Mindkettő olvasható modern forráskiadásban: *Šmahel, František*: Jan Žižka. Praha, 2021. 229., 230–233. o.

az oszmán hódítók elleni harcra. A szerző a választ is megadta: egyértelműen igen, hiszen ez a cseh nemesség erkölcsi kötelessége.

Szuromi Kristóf (PPKE) *A keresztyén vitézek kötelességéről. A keresztyén katonája képe Rotterdami Erasmustól Pázmány Péterig* című előadásában igen átfogó képet adott arról, hogyan alakult a keresztyénység nevében fegyvert fogó katonáktól elvárt magatartás. A hallgatóság megtudhatta, hogy Rotterdami Erasmus a bűn elpusztítását tartotta fontosnak, nem pedig az ellenfél harcosának megölését. Pázmány Péter szerint a katonáskodást Istennek tetsző foglalkozás, így a hadakozás elvetését egyenesen országárulásnak titulálta. Nagy hangsúlyt fektetett a katonák erkölcsös viselkedésének szükségességére, hiszen Szent Márton is minden „katonai csintalanságtul és feslettségtül oltalmazta magát”.⁵ A katonai szolgálat dicsérete közös pont: a katolikus és protestáns oldal egyaránt elismerően szól róla. Mint zárszavában a szakember elmondta, ennek az az oka, hogy mindkét felekezet azonos narratívákból, illetve forrásokból (Az Ó- és Újszövetség, Szent Ágoston munkássága) merített. Egy jelentősebb különbség fogalmazható meg: a katolikus hadakozók között kiemelt szerep jutott Szűz Mária és a katonai védőszentek tiszteletének.

Igen izgalmas eszmetörténeti kérdést járt körbe Kövecses László (PPKE). *Magyarságtudat, keresztyénység és hadviselés kapcsolata 1550 és 1650 között* című prezentációjában a magyarságtudatot próbálta azonosítani a kora újkorban. Megfogalmazta az identitások korabeli típusait (felekezeti, rendi, nemzeti), majd vizsgálta a felekezeti és rendi identitás kapcsolatait. A szakember előadásában elemezte többek között Szerémi György és Pécsi Kis Péter történeti vonatkozású műveit, valamint Esterházy Miklós gróf, Petróczy István és Thököly Imre gróf levelezéseinek releváns részeit. A kuruc vezér írásai közül az 1678. szeptember 29-én Léva helyőrségéhez intézett üzenetét idézte: „az német nemzetnek az magyar nemzet végső eltörlésére való szándékát; ki előtt sem pap, sem laicus, sem catholicus, sem egy sem más vallású magyar distinctióban nincsen”. Ezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a rendi nemzettudat és a felekezeti hovatartozás szerepe másodlagossá vált a 17. század végére, miközben a kora újkorban a nemzeti identitás fontossága emelkedett elsődlegessé.

A délutáni ülészak első előadója a konferencia témájának művészettörténeti vonatkozásait taglalta. Mészáros D. Szimonetta (PPKE) *Funkcionalistától a dísz tárgyig. A pápai díszkardok evolúciója a megszentelt kard és süveg részeként* címmel tartotta meg bemutatóját. Kutatótörténeti előzmények (a témához először szakszerűen nyúló Eugéne Müntz, Johé Lazaro Galdiano, illetve Polo Pinti munkái) és a források ismeretete után következett a problémafelvetés: szempont-e a funkcionalitás? Mikor válik el a kettő? Milyen tényezők hatottak a megszentelt kardok fejlődésére? A feltett kérdésekre az előadó konkrét darabok bemutatásával próbált választ/tendenciát adni,

⁵ A keresztyén vitézek kötelességéről. In: Pázmány Péter. Válogatás műveiből III. Budapest, 1983. 299–310. o. Az idézet forrása: 300. o.

mint például Christoforo Moro velencei dózse díszkardja, amit II. Pius pápától kapott 1463-ban, II. Ulászló magyar és cseh király II. Gyulától 1510-ben érkezett kardja, vagy II. Ferdinánd osztrák főherceg fegyvere V. Piustól az 1566-os évből. A szakértő zárásként megfogalmazott konklúziója szerint a kora újkor végére végképp eltűnt az az elvárás a pápai díszkardok felé, hogy eredeti feladatuk (a kardvívás) betöltésére is alkalmasak legyenek. Mire a 19. század elején az utolsó megszentelt kardot és süveget is odaajándékozták, addigra pusztán a külső megjelenés, az esztétikum dominált.

Mészáros Kálmán (HIM) *Violaszín mundérban. A Rákóczi-szabadságharc árnýékában* című előadása a lelkészi szolgálat történetének 18. század eleji fejezetébe engedett betekintést. Kutatótörténeti bevezető után (Thaly Kálmán, valamint Esze Tamás munkássága) a szakértő elmondta, hogy a papság harctéri jelenléte nem volt újdonság a nagyságos fejedelem küzdelme idején. Jó példa erre Józsa páter személye és működése a Thököly-felkelés alatt, aki lelkészi minőségében kötött kardot. Ez bizonyítja, hogy vékony a határ, mikor válik egy egyházi személy hivatalosan is a hadsereg „alkalmazottjává”. A szakember rámutatott, hogy a Rákóczi-szabadságharc kapcsán még mindig van dolga a történészeknek. Bár korábban Esze Tamás foglalkozott a „tábori papok” felekezeti megoszlásával, az előadó újabb kutatásai pontosítani tudták Esze eredményeit. Újabb források és revidált szempontok alapján a korábbi 72 helyett 78 tábori szolgálatban lévő papi személyt sikerült azonosítani, akik közül 68 látott el ezredlelkészi szolgálatot, 11 pedig várkaplánsként tevékenykedett. Az előadás végén a jelenlévők a címadás okát is megtudhatták: egy 1707-es udvari kimutatás szerint a papoknak *violaszín fajlondis* posztó járt szolgálatukért cserébe.

Demjén Balázs Ádám (PPKE) *Román unitusok és ortodoxok a 17–18. sz. fordulóján. Felekezet-szerveződés a Rákóczi-szabadságharc árnýékában* című eszme-futtatása szervesen kapcsolódott az előzőhöz. A hallgatóság megtudta, hogy a szabadságharc idején a románság képviselőit egyháziak látták el, az ő állásfoglalásuk volt a döntő, hiszen a nemességüknek *hungarus*-tudata volt, román identitású polgárság pedig nem létezett. Az előadó a fejedelem és a románság kapcsolatának több aspektusába is betekintést nyújtott. Ilyen volt például az a jelenség, hogy a szabadságharc kitörésekor annak az ortodoxok mellett nagyszámú unitus támogatója is akadt, jöllehet a két felekezet közötti viszony korántsem volt felhőtlen.

Az előadások sorát Gulyás Kristóf (PPKE) zárta. *Körmenetek és háború. Néhány adat a késő-barokk vallásosság történetéhez* című prezentációjában mikrotörténeti közegben, Moson vármegyében a hétéves háború idején (1756–1763) vizsgálta vallás és háború viszonyát. A váltakozó hadiszerencsével vívott csaták során a bécsi udvar szokásává vált, hogy a Habsburg- illetve szövetséges csapatok győzelme után hálaadó misét, *Te Deumot* mondattott a papsággal. Így történt ez a kolíni (1757. június 18.), a kundersdorfi (1759. augusztus 12.) vagy a landeshuti (1760. június 23.) diadal után is.

A nap végén a támogató intézetek vezetői és a szervezők is kifejezték abbéli szándékukat, hogy a konferencia évről évre megrendezésre kerüljön.